

A „kintvaló nép” a Kisteleki kistérség településein

Ágoston Magdolna - Duró Annamária PhD

SZTE Egészségtudományi és Szociális Képzési Kar

Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék

e-mail: agoston@etszk.u-szeged.hu, duroa@etszk.u-szeged.hu

Kulcsszavak: kistérség, helyi társadalom, tanya, települési és társadalmi hátrány, elöregedés, szegénység, tanyagondnok

Összefoglaló

Az a tanya, amely a mezőgazdaság településformájaként született meg az alföldi mezővárosok határában s amelynek lakói évszázadokon át zárt közösséget alkottak, ma már a múlté. A földtulajdon-viszonyok változása és a tanyaközségek születése átalakította a „kintvaló nép” életének kereteit: a tősgyökeres tanyaiaikon kívül, akiket napjainkban leginkább az idősebb generációik képviselnek, a rendszerváltás óta olyanok is megtelepedtek itt, akiket már nem a föld, hanem a természetközeli lakóhely vonz, akik a szegénység elől menekülve menedéket vagy épp ellenkezőleg, tehetősek lévén befektetési lehetőséget keresnek. Ha e társadalmi csoportok tagjainak értékrendje, igényei és érdekei különböznek is, életükben van valami közös: mindannyiuknak jelentős távolságokat kell legyőzniük ahhoz, hogy az egykori anyavárosok vagy a mai faluközpontok belterületén elérhető szolgáltatásokat igénybe véve teljesebb emberi életet élhessenek.

Tanulmányunkban az egyik leghátrányosabb helyzetű kistérség, Kistelek és a környező öt település – Baks, Balástya, Csengele, Pusztaszer és Ópusztaszer – mai külterületi lakosságáról adunk képet, akiket a települési hátrányok mellett társadalmi hátrányok is sújtanak. Pillanatfelvételünk a helyi szociális szolgáltatásfejlesztési koncepció megújítását szolgáló, kérdőíves adatfelvételre és statisztikai elemzésre épülő háttérkutatás főbb eredményei alapján készült. Ezeket a *Gyerekesély* pályázat előkészítését segítő *Kistérségi tükör* dokumentumaival vetjük össze és a tanyabejárások alkalmával szerzett személyes tapasztalatokkal egészítjük ki. A településkörnyezet sajátosságairól és a tanyán élők szociális státuszáról szólva azokat a problémákat emeljük ki, amelyek véleményünk szerint szociálpolitikai beavatkozást igényelnek, mint például a múlt örökségének számító ingatlanok, a nehezített közlekedés, a víz- és csatornahálózat hiánya, az elöregedés, az egyedülálló idősök jelentős aránya, a magas munkanélküliség, a jövedelmi szegénység, a gyermekszegénység és az eladósodás.

Egy ember, aki egy kisbusszal mindent megold – az intézményhiányból fakadó települési hátrányok csökkentésére született egy jellegzetesen hazai megoldás: a civil kezdeményezésből országos gyakorlattá szélesedett falu- és tanyagondnoki szolgálat. A kisteleki helyzetképből kiindulva azt is megvizsgáljuk, hogy ez a gondoskodási forma milyen válaszokat ad a helyi problémákra és hogyan illeszkedik a szociális ellátás magyarországi intézményrendszerébe.

A tanya szó hallatán az alföldi táj idilli képe jelenik meg szemünk előtt: fehérre meszelt falak, ringatózó búzatáblák, susogó nyárfák, távolba futó dűlőutak... Pedig a mezőgazdaság e településformája s a hozzákapcsolódó paraszti életmód, ami emberléptékűvé tette és élettel töltötte meg a mezővárosok tágas határát, ma már a múlté; új élet formálódik a régi keretek között.

A 20. század évtizedei alatt, amikor közel 150 új település került rá az Alföld térképére, visszavonhatatlanul megváltozott mezőváros és tanyavilága kapcsolata. Azok a határrészek ugyanis, amelyek évszázadokon át a tanyásodás színterei voltak, jórészt új falusi központok külterületeivé lettek. Akár a kinn élők összefogásával megvalósuló *társadalmassulás*, akár a központi hatalom

akarátát kifejező *községesítés* eredményeként születtek meg, a távoli városi központok helyett immár e tanyaközségek belterülete hivatott biztosítani a tanyán élők alapellátását. De míg Alsó- és Felsőtanya népe állandó tanyai lakosként is „*hazajárt*” Szegedre, mai utódaik egyszerűen csak „*bemennek*” a faluba – Domaszékre, Ruzsára vagy éppen Csengelére.

A határban álló lakóházak képéhez a gazdasági épületek csoportja és a művelt földterület egykor elválaszthatatlanul hozzátartozott. A tanyás gazdálkodás a magánbirtoklásra épült, a földtulajdon-viszonyok többszöri, gyors és ellentétes irányú átrendezése azonban, amit a földosztás (1945), a kollektivizálás (1948-1961), majd az agrárprivatizáció (1990) hozott, megingatta ezt a biztonságot. A tanya ma már távolról sem csak a mezőgazdaságból élők lakóhelye és téves elképzelés az is, hogy aki itt lakik, természetes módon ért a földhöz és a jószághoz. Ami az előttünk járó nemzedékek számára elképzelhetetlen volt, tanyán lakni föld nélkül éppúgy lehet, mint gazdálkodni tanya nélkül.

A tsz-szervezés és a községesítés kettős szorításában megtört a tanyásodás évszázados lendülete: a kirajzás helyett az elvándorlás és a fiatal faluközpontokba való beköltözés lett a népességmozgás fő iránya, ami a külterületen élők lélekszámának soha nem látott mértékű megfogyatkozásához vezetett. Míg 1949-ben 1,1 millió embernek jelentett állandó otthont a tanya, akik az alföldi megyék lakosságának mintegy egyharmadát tették ki, 1990-re alig 200 ezerre csökkent a számuk és 6%-ra az arányuk. A legnagyobb veszteséget az állattenyésztésre és gabonatermesztésre specializálódott feketeföldi területek szenvedték el; a művelési ágak egyensúlyára épülő homoki tanyak¹ jobban helyhez kötötték az embereket.

Azok a zárt tanyai közösségek, amelyek tagjai szemében a betelepülők első nemzedéke csak „*sönkinek*”, s helyben született gyermekei is „*gyüttmöntnek*” számítottak², a rendszerváltás után kinyíltak. A tősgyökeresek mellett, akik körében nemzedékről nemzedékre öröklődött a tanya s vele egy életforma, olyan új társadalmi csoportok képviselői is megjelentek itt, akiket már nem a föld, hanem a természet közelsége, az olcsóbb megélhetés reménye, a közösség elől való elejtőzés vágya vagy éppen a befektetés lehetősége vonz. Mivel ezeknek az embereknek igencsak különböző az értékrendjük, mások az érdekeik és eltérők az igényeik, beilleszkedésük egyáltalán nem problémamentes.

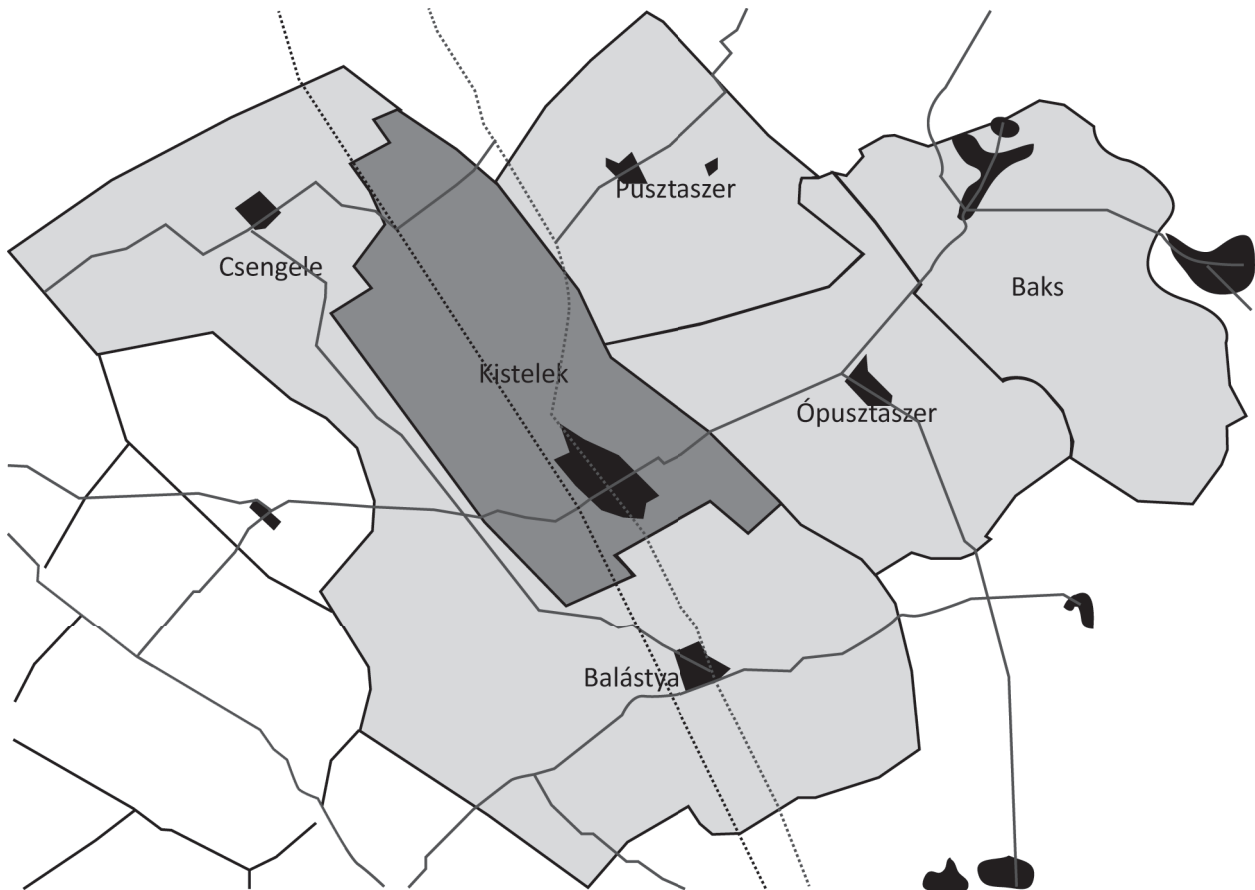
Tanyáink sorsával együtt azok külső képe is átalakult. A külterületi építési tilalom (1949-1986) feloldása után, ami évtizedekre megakadályozta azt, hogy a tanyai lakókörnyezetet hozzá lehessen igazítani a megváltozott emberi igényekhez, aki csak tehetett, meg akarta élni az építkezés szabadságát. A hagyományos hosszúházak mellett így aztán olyan tornyos-boltíves tanyákat is láthatunk a határban, amelyek falusi háznak is beillenek. A figyelmes szemlélőnek ezek az épületek elárulják azt is, hogy van-e állandó lakójuk vagy csupán időszakosan használják őket tulajdonosaik, s hogy tehetősek vagy épp ellenkezőleg: szegénységben élnek-e ezek az emberek.

Csak egyvalami nem változott: a tanyai életforma ma is állandó jövés-menéssel jár. Ahhoz, hogy a külterületek lakói otthonukból kiindulva megélhessék az élet teljességét s gyakorolhassák a munka, az ellátás, a képzés, a közlekedés-kommunikáció, a pihenés és a közösségben élés ún. társadalmi alapfunkcióit, ma is jelentős távolságokat kell megtenniük. Akik képesek erre a saját erejükből, élvezni tudják a természetközeli lakóhely kínálta előnyöket, ám akik nem, azok az öregséghez, a betegséghez, a szegénységhez, az iskolázatlansághoz vagy a munkanélküliséghez kapcsolódó társadalmi hátrányok szorításában sokkal inkább megérik az intézményhiányból fakadó települési hátrányokat. Ezek az emberek így nemcsak földrajzi értelemben tartoznak a „*kintvaló nép*”³ tagjai közé, hanem társadalmi értelemben is perifériára kerülnek, ahogy azt a Kisteleki kistérség hat településén készült 2011-es pillanatfelvétel mutatja.

A Kisteleki kistérség főbb jellemzői

A Kisteleki kistérség a Dél-alföldi Régióban, Csongrád megye észak-nyugati részén helyezkedik el. Területe 410 km², népessége 18.538 fő volt 2010. január 1-jén. Ez a megye második legkisebb területű és a legkisebb lakosságú kistérsége. Népsűrűsége 45,2 fő/km², ami alig fele a megyei átlagnak. A kistérség a harminchárom leghátrányosabb helyzetű magyar kistérség egyike; ezt a minősítést a külterületeken élők aránya és társadalmi-gazdasági helyzete miatt kapta. Hat település tartozik hozzá: Baks, Balástya, Csengele, Kistelek, Ópusztaszer és Pusztaszer. A legnagyobb közigazgatási területe Balástyának, a legtöbb lakója pedig az 1989-ben városi rangra emelkedett Kisteleknek, a kistérség központjának van. (1. ábra)

A Kisteleki kistérség szétszórta tanyavilággal, nagy kiterjedésű külterületi lakott helyekkel rendelkezik, amelyek a települések területének mintegy nyolctizedét teszik ki. A hat településhez 36

1. ábra: A Kisteleki kistérség települései

Forrás: VÁTI TEIR: <https://teir.vati.hu/>

külterületi lakott hely tartozott 2001-ben, ezek felében 100 főnél többen laktak. A kistérség helyzetét, ellátottságát jelentősen befolyásolja, hogy – a 2001-es adatok szerint – a lakosság közel háromtizede külterületen élt. A tanyaiak számottevő aránya különösen Csengelére (57%) és Balástyára (63%) jellemző. A kistérség népessége 2009-ig folyamatosan csökkent, 2010-re viszont kismértékű növekedés mutatkozott. Az egy évvel korábbi állapothoz képest Balástya, Csengele és Ópusztaszer népessége növekedett, a másik három településé csökkent. A terepbejárás tapasztalatai azt mutatták, hogy a népesség mozgásában jelentős tényező volt az elszegényedés elől a városokból a tanyákra történő „kiköltözés”. Több olyan családdal találkoztunk, akik az ország keleti vagy északi régióiból érkeztek. A betelepülők elsősorban az olcsó, régi, hagyományos építésű tanyákat vették meg, melyek már akkor felújításra szorultak volna.

A kistérség lakosságának korösszetétele valamivel kedvezőtlenebb a megyei átlagnál. Csongrád megyéhez hasonlóan a Kisteleki kistérségre is az

öregedés jellemző: 2010. január 1-jén a népesség 13,6%-a volt gyermekkorú, 67,6%-a 15-64 éves a 65 éves és idősebbek aránya pedig 18,8%-ot tett ki. (1. táblázat)

Terület	Gyermekek	Idősek	Eltartottak aránya (%)	Öregedési index (%)
	eltartottsági rátája (%)			
Kisteleki kistérség	20,0	27,8	47,8	138,8
Csongrád megye összesen	20,2	24,9	45,0	123,4

1. táblázat: Eltartottsági indexek

A Kisteleki kistérség lakásállománya 2009 végén 8.947 lakásból állt, ami 15-tel volt több az egy évvel korábbinál. A lakások közműellátottságát jelentősen befolyásolja, hogy – a 2001-es adatok szerint – a lakásállomány mintegy háromtizede a külterületen található; de a belterületi lakások ellátottsága is meglehetősen hiányos. 2009 végén minden településen elérhető volt a vezetékes víz, azonban a lakásoknak csupán 69%-a kapcsolódott be a közüzemi ivóvíz-hálózatba. Ennek okai között

jelentős szerepe van a tanyák nagy számának. A közcsonna-hálózat kiépítettségi szintje a fejlesztések ellenére is jóval kedvezőtlenebb, mint a vízhálózaté. 2009-ben a kistérség településeinek felében – Bakson, Csengelén és Pusztaszeren – nincs kiépítve a közüemi szennyvízcsatorna-hálózat, de a többi településen is alacsony a csatornázottság.

A kutatásról

A TÁMOP 5.4.4. pályázatra épülő „*Szociális szakemberek kompetenciáinak fejlesztése, megerősítése a Kisteleki kistérségben megújuló szolgáltatás-fejlesztési koncepció tükrében*” című projekt 2010. június 1-jén indult⁴, melyben a Kistelek Környéki Települések Többcélú Társulása mellett konzorciumi partnerként vettünk részt Ágoston Magdolna szakmai vezetésével⁵. E tanulmányban a kistérség szociális szolgáltatás-fejlesztési koncepciójának megújítását szolgáló háttérkutatásról, annak is a tanyákat érintő fontosabb megállapításairól számolunk be, és összevetjük azokat a kistérség TÁMOP 5.2.3. *Gyerekesély pályázatának* előkészítése során készült *Kistérségi Tükör*⁶ dokumentumaival, illetve a szakmai vezető tanyabejárásának tapasztalataival. A terjedelmi korlátok miatt csak azokat a problémákat emeljük ki, amelyek véleményünk szerint szociálpolitikai beavatkozást igényelnek, mint például a múlt örökségének számító ingatlanok, a nehezített közlekedés, a víz- és csatornahálózat hiánya, az elöregedés, az egyedülálló idősök jelentős aránya, a magas munkanélküliség, a jövedelmi szegénység, a gyermekszegénység és az eladósodás.

Kutatásunk alapját egy 700 elemű reprezentatív minta jelentette. (2. táblázat) A belterületi lakosokkal harmadéves szociális munkás szakos hallgatók vették fel a kérdőíveket a kutatómódszertan sze-

minárium keretében, a külterületen élőket pedig a tanyagondnokok és a családgondozók keresték fel. A kapott adatok feldolgozását a KSH szakemberei végezték Kocsis-Nagy Zsolt vezetésével, az Innoratio Kutatóintézet Nonprofit Kft. közreműködésével.

A kutatás eredményei

A háztartások összetétele

Figyelemre méltó, hogy az egyszemélyes háztartások aránya Balástyán és Kisteleken közel egy százalékponttal, míg Pusztaszeren több mint 7 százalékponttal haladja meg a térségi átlagot. Pusztaszer határában található az ún. Munkástelep⁷, ami nem szegregátum és nem tanyabokor, de a település központjától több kilométerre esik. Közigazgatási értelemben a községhez tartozik még a Tömörkénymajornak nevezett tanyabokor, a Feketealmitanyák és a Pusztaszeritanyák is. Ezek a lakóterületeken kiugróan magas az egyedülálló idősök száma.

A korösszetétel településenként

A kistérség háztartásainak 7%-ában 21 év alatti, közel 30%-ában 21-40 év, szintén 30%-ában 41-60 év és 33%-ában 60 év feletti az átlagéletkor. Ez is alátámasztja azt, hogy a népesség öregedési folyamata az utóbbi 10 évben tovább erősödött, sőt a tendencia várhatóan a jövőben is folytatódik. Csengelén és Pusztaszeren a megkérdezettek háztartásainak átlagéletkora lényegesen magasabb, mint a kistérségi átlag. E települések vizsgált háztartásainak közel 70%-ában 40 év felett van az átlagéletkor.

Település	A keret nagysága	Mintaelem-szám arányos allokáció mellett	Végző mintaelem-szám	A kutatásba bevont külterületi mintaelem-számok
Baks	818	78	80	0
Balástya	1.384	132	133	89
Csengele	811	77	80	45
Kistelek	2.918	279	247	81
Pusztaszer	677	65	80	26
Ópusztaszer	723	69	80	26

2. táblázat: Településenkénti mintaelem-szám

Kor és háztartástípus szerinti összetétel

A Csengele egyszemélyes háztartásaiban élők 92%-a idősebb 50 évesnél, ami a térségi átlagot 2 százalékponttal meghaladja. Ez az arány még Ópusztaszeren is magasabb a kistérség településeinek együttes átlagánál, Balástyán és Pusztaszeren viszont valamivel alacsonyabb annál. Pusztaszeren és Kisteleken a 60 évesek és idősebbek 45, illetve 42%-a él egyedül. Az összes megkérdezett 31%-a nyugdíjas, 28%-uk 74 évesnél idősebb; arányuk Csengelén és Ópusztaszeren valamivel magasabb. E csoport tagjai közül kiugróan sokan élnek külterületen. A kistérségben működő jelzőrendszeres házi segítségnyújtás jelenleg az igényeknek csupán töredékét képes kielégíteni.

A tanyabehatárolások alkalmával azt tapasztaltuk, hogy az egyedülálló idősök számára természetes és mással fel nem cserélhető a tanyai életforma: részben azért, mert korukból adódóan nehezen alkalmazkodnak, részben azért, mert többségük egész életét ott élte le. Otthon vannak tanyájukon az élet minden területén és semmiféle „előnyért” nem hajlandók elhagyni azt. Azt is tapasztaltuk, hogy a tanyagondnokok kevesen vannak az idősök társas igényeihez képest. Többen egyetlen bajukként említették, hogy hétszám nincs kivel beszélgetniük. A tanyagondnokok idejébe nem fér egy-egy félórás beszélgetés, pedig ez nagyon sokat jelentene a külterületen élők egészsége szempontjából. Az igények kielégítéséhez a szolgálatok bővítésére volna szükség; ennek egyik, költségkímélő stratégiája lehet a szociális képzésekben résztvevők folyamatos gyakorlati jelenléte.

Iskolázottság

A megkérdezettek legnagyobb hányada, 36%-a általános iskolát, egyharmada szakmunkásképzőt vagy szakiskolát végzett, s alig több, mint egyötöde szerzett érettségit. Csengelén és Pusztaszeren a válaszadók több mint 40%-a már a 14. életévre befejezte tanulmányait. A legkedvezőtlenebb helyzetű település Csengele, ahol a megkérdezettek 87%-a szerezte meg a legmagasabb iskolai végzettséget 18 éves koráig és a válaszadók 44%-a már 14 évesen befejezettnek tekintette tanulmányait; az érintett települések közül ez a legmagasabb arány.

A megkérdezettek nemenkénti és befejezett iskolai végzettség szerinti megoszlását vizsgálva kiderül, hogy a 8 általánosnál kevesebb osztállyal rendelkező nők aránya két százalékponttal, a 8 általánost végzetek aránya 5 százalékponttal rosszabb a férfiakénál. A külterületeken élők iskolai végzettsége alacsonyabb, mint a belterületi lakosoké. Ennek okát abban is látjuk, hogy a külterületeken

magasabb a 60 év feletti és a városi szegénység elől menekülő, illetve a kistérség településeiről a külterületekre kiköltöző, alacsony iskolai végzettségű lakosok aránya. További ok, hogy az iskolába járás még ma is különösen nehezített a tanyákon élő gyermekeknek. A települések kisbuszai csak a „betonig” mennek el, odáig sokszor 5-6 kilométert is kell gyalogolniuk mély homokban vagy sárban. A szülők közül többen, több helyütt közösen vásároltak személygépkocsikat – elsősorban Ladákat – és tartják fenn azokat, hogy az iskolabuszig kivigyék a gyermekeket. Célszerű lenne közösségi forrásokkal támogatni ezt a helyi kezdeményezést, ahogyan azt két településen kérték is a tanyai szülők. Az érintett önkormányzatok és a polgármesteri hivatalok azonban nem reagáltak erre.

A kiköltözés az alacsony végzettségűek esetében összefügg azzal is, hogy kevésbé voltak képesek a helyi munkaerő-piacon és kapcsolataikban olyan pozíciót elérni, megtartani, hogy a városi vagy falusi életforma követelte pénzübeni fedezetet biztosítani tudták volna. Annak reményében hozták meg ezt a – sokszor minden reális alapot nélkülöző – döntést, hogy olcsóbban, legalább az élelmiszert megtermelve élhetnek. A tanyabehatárolások során tapasztaltuk, hogy a kiköltözésben valószínűleg szerepe volt annak is, hogy jobban el tudtak „tűnni” a település szemé elől. Kevésbé kell szégyellniük szegénységüket: nem kell nap mint nap szembesülniük a „falu szájával”. Ez az attitűd hagyományozódik a gyermekekre, megnehezítve integrációjukat a helyi többségi társadalomba. A tanuláshoz szükséges támogató programokkal – szakképzéshez utazás, gyakorlati költségek stb. – nem rendelkeznek a települések; a meglévő források elosztása egyébként is kapcsolatok kérdése, amiben a külterületeken élők szűkölködnek.

Gazdasági aktivitás és munkanélküliség

A válaszadókra vetített foglalkoztatási arány 53,8%, a munkanélküliségi ráta pedig 8,6%. A megkérdezettek közül a gazdaságilag nem aktívak több mint háromnegyede inaktív kereső (nyugdíjas, járadékos, gyermekgondozási szabadságon lévő), 8%-a passzív munkanélküli és közel 14%-a eltartott. Ez utóbbiak több mint felét a tanulók teszik ki, 37%-uk háztartásbeli, s mintegy 8%-uk egyébként nem dolgozik.

A gazdaságilag aktívak aránya az 51-65 évesek körében csak 47%. Csengelén és Bakson 18, illetve 10% a munkanélküliek aránya. Különösen aggasztó azok helyzete, akik két évnél is hosszabb ideje kísérleteznek az elhelyezkedéssel (17%). A kérdezettek 10%-ának 40 évnél több, további közel 20%-ának

30-40 éves munkaviszonya van, mintegy 70%-ának pedig ennél kevesebb. A szegénységi kockázat tekintetében Csengele és Ópusztaszer vezet.

Magyarországon, főleg vidéken, még mindig tartja magát a dolgozó élet követelménye, a munkátlanlás bűnnek számít. Csak a legújabb politikai retorika mosta össze az állástalan, a munkanélküli, a munkátlan és a dologtalan fogalmát, mégpedig oly sikeresen, hogy a gazdasági válság okozta félelem és bizonytalanság a közösségekben egymás ellen fordította az embereket. A tanyabejárások alkalmával egyetlen dologtalan emberrel sem találkoztunk: váratlan érkezésünkkor mindenki valami hasznos tevékenységet végzett. Néhány példát kiemelve az alábbi munkák végzése közben találtunk a helyi ellátórendszer által problémásnak, a település politikai vezetése által ingyenélőnek tartott családokat, aktív korú embereket.

Öttagú család: várandós anya és 10 éves lánya a család által termelt, nagy mennyiségű, eladásra szánt babot fejtette az udvaron. Az idős nagymama kézzel mosott (a mosógépek több okból másként használhatók a külterületen, mint a központi településeken: nagyon magas a víz vastartalma és a tanyák egy részébe nincs bevezetve az áram; ebbe se volt), a 16 éves fiúgyerek a leckéjét írta, az apa – több éve regisztrált munkanélküli, látogatásunkkor közhasznú foglalkoztatott – a maga által, mosógépmotorból készített fűnyírót javította. A fűnyíróval is szokott alkalmi munkát vállalni.

Hattagú család: egy középkorú anya – több éve regisztrált munkanélküli státusban, alkalmi munkákból él – legidősebb, Budapesten tanuló egyetemista fiát és annak partnerét várta első látogatásra. A vert falú melléképületet pakolta ki, tapasztotta, meszelte és rendezte be – 5-6 mázsa krumplit, répát, ezt-azt hordva ki a göréba – azért, hogy külön lakrészüket legyen, ne a másik négy fiúgyerekével lakjanak egy szobában (gyerekeit egyedül neveli). Közben főzött és ellátta a több tucat, pár hetes aprójószágot, és még velünk beszélgetni is volt ereje. Igaz, besegítettünk a cipekedésbe, tapasztásba.

Héttagú család: a várandós anya főzött, az apa, aki 4 éve állástalan, regisztrált munkanélküli és alkalmi munkákból tartja el a családját, a két hónapja lerobbant furgont – korábbi munkaeszközét – javította. A hat gyerek közül a nagyok az állatokat itatták, a kicsik a csibéket etették-nyúzták.

Négytagú család: a rokkantsági járadékos nagymama saját természetű zöldséget tisztított lesózásra és fagyasztásra 11 éves lányunokájával. Az állástalan anya éppen külföldön; évek óta Németországban

vállal alkalmi munkákat. Itthon már nem is regisztrált és ellátatlan.

Háromtagú család: az apa napszámban, az anya a tanyához tartozó másfél hektáron termelt burgonyát szedte fel 10 éves, fogyatékkal élő (?)⁸ magán-tanuló lánya segítségével.

Öttagú család: az özvegy, rákbeteg apa a kertben kapált, két lánya – szakmunkástanulók – mosott, fiai – szakmunkások, 3 illetve 4 éve alkalmi munkából élő, nem regisztrált állásnélküliek, még nem volt bejelentett munkaviszonyuk! – és azok barátai a munkába járásra közösen használt motor-kerékpárt javították.

Ezek a példák megmutatják, hogy nem ingyenélőkről van szó, ahogy azt a közbeszéd és a politikai elit tartja⁹, hanem valami egészen másról. Ezek az emberek különösen „alkalmasak” a bűnbak szerepére: értékrendjük eltér a tősgyökeresektől, életmódjuk kevésbé ismert, sok esetben iskolázatlanságuk miatt nem tudják magukat megvédeni, a többség által kívánatosnak tartott státusjegyeknek nem tudnak és nem is akarnak megfelelni. Lakókörnyezetük és életmódjuk miatt nem képesek követni a gyors változásokat, nagyon kevés a kapcsolatuk a helyi, többségi társadalom tagjaival, amiben a tanyai életmódnak legalább akkora szerepe van, mint a közlekedés nehezítettségének.

A helyi munkaerő-piaci helyzetképről szólna fontos még megemlíteni, hogy a kistérségbe szervezeten szállítanak vállalkozók mezőgazdasági napszamosokat Romániából. Ezek az emberek a magyar napszámokhoz képest 20-25%-kal is kevesebbet dolgoznak, így még az alkalmi idénymunka lehetőségét is elveszik a helyi, más tevékenységet elvégezni nem tudó, alacsony iskolai végzettségű emberektől, nem beszélve a nyomott napszámok miatti „dolgozó szegénység” nyomorúságáról.

A lakosság egészségi állapota

A Kisteleken és Ópusztaszeren élők egészségi állapotának szubjektív megítélése a térségi átlagnál lényegesen jobb, Pusztaszeren és Bakson viszont rosszabb. Ennek okait abban látjuk, hogy Pusztaszeren magas az egyedülálló idősök aránya, Bakson pedig a Mária-telepi szegregátumban a közel 200 családból mintegy 120 él igen rossz lakáskörülmények között, magas munkanélküli-séggel terhelve, jövedelmi szegénységben. Az egészségi állapotra vonatkozóan a szolgáltatások elérésének hiányát jelölték meg okként. A szolgáltatások elérését a kistérségben a kiterjedt külterület miatt tanyagondnoki szolgálatok segítik; úgy tűnik, nem az összes megjelenő igénynek megfelelően. A tanyai népesség egészségi állapota

több tényező miatt is rosszabb – az idősök, szegények magas aránya, az egészségügyi ellátás elérésének nehezítettsége –, de a szubjektív megítélés ezt nem követi. Tapasztalataink szerint nem jellemző a panaszkodás a tanyai emberekre, kultúrájukra. Addig, amíg önállóan el tudják végezni életfeladataikat, orvoshoz sem fordulnak. A betegség még mindig gyengeségnek, élhetetlenségnek, szegyni valóknak számít. Fontos megtartó erő az autonómia, az önrendelkezés; különösen igaz ez a 60 év feletti idősök generációira. Ennek ismeretében nem volna elvetendő ismét megkísérelni azt a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma által, a két világháború között megvalósult gyakorlatot, hogy önkéntes, gyakorló – rezidens – orvosok járják a tanyákat, barátkozva, ingyen gyógyítva azokat, akik nem jutottak el hozzájuk.¹⁰

Lakáskörülmények

Míg az utóbbi 30 évben épült lakások aránya Kisteleken az átlagnál jóval magasabb, mintegy 68%, Balástyán és Csengelén lényegesen – 20 százalékponttal – alacsonyabb annál. A határban található tanyaépületek többsége a 19. század végéről, a 20. század elejéről való. A külterületi építési tilalom idején ugyanis nem lehetett új tanyát építeni; a meglévőt felújítani is csak úgy, ha a régi tanya falainak egy részét is felhasználták. Az 1945 előtt épített lakások aránya Balástyán a legmagasabb (42%), Csengelén pedig 18%, de további nagy hányaduk is régen, a háború utáni 15 évben épült.

A válaszadóknak csak 22%-a költött ilyen munkálatokra az elmúlt évben; ennek nyilván a jövedelem alacsony szintje az egyik oka. A vert falú vagy vályogtéglából épült házak karbantartása hozzáértést igényel. A tanyabejárások mutattak rá,

hogy az idős, még hozzáértő tanyai emberek egy része már nem képes gondozni házát: fizikailag gyenge vagy olyan munkákat kellene elvégeznie, amire ismeretei nem terjednek ki (például a tetőszerkezet megerősítése). A kitelepülők többségének, akik többnyire a fiatalabb generációkhoz tartoznak, minimális ismeretei sincsenek e házak gondozásáról, így gyorsan „lelakják” azokat és „továbbállnak”. Nagy szükség van arra, hogy ezen a területen közösségi segítséget kapjanak az arra rászoruló tanyai emberek.

A régi építésű tanyák mellett megjelentek a nagy területen fekvő, 4-5 korábbi tanya területét is magukba foglaló, újonnan épült – akár luxus szintűnek is nevezhető – tanyák lovardával, tavakkal, a gyermekeknek saját játszótérrel. Többségükön iparszerű mezőgazdasági tevékenység folyik: számítógépek által vezérelt üvegházak, fóliasátrak, saját kamionflotta, saját kutak és saját finanszírozásban készült aszfaltozott utak.

A víz- és csatornahálózat az utóbbi 10 évben vajmi keveset fejlődött. A fejlődés gátja az anyagi források hiányán túl a külterületi népesség gyenge érdekérvényesítő képessége, alacsony önereje és annak kihasználatlansága minden területen. Balástyán a gyermek nélkül élő háztartásoknak a térségi átlagnál 10 százalékponttal magasabb hányada (14%-a) mellőzte az egész lakás fűtését, de sajnos a település egy gyermeket nevelő háztartásainak 9%-ában is előfordult ez. Kisteleken és Ópusztaszeren is vannak olyan gyermekkel élő háztartások, amelyek egyáltalán nem tudták fűteni a lakásukat. Kisteleken a kétgyermekes háztartások 9, Ópusztaszeren a háromgyermekesek 28%-ában fordult ez elő.

Fogyasztási cikkek	Arányok (%)
Vezetékes telefon	60,3
Mobiltelefon	14,4
Számítógép	59,1
Internet-csatlakozás	66,9
Hűtőgép	3,1
Gépkocsi	44,3
Mezőgazdasági gépek	82,0

3. táblázat: A felsorolt cikkekkel nem rendelkező háztartások aránya

Tartós fogyasztási cikkek a háztartásokban

A kistérség külterületi jellegéből adódóan az életvitel szempontjából fontos kommunikációs és közlekedési eszközökkel való ellátottságot emeljük ki. (3. táblázat)

Tapasztalataink szerint a mobiltelefonnal való ellátottság a külterületeken csak az eszközre vonatkozik, a szolgáltatás maga nagyon kevés határrészről érhető el. Ez még inkább igaz az Internettel való lefedettségre: a mobilnet szolgáltatások sem a központi településeken, sem a külterületeken nem érhetőek el. Az elektromos eszközökkel való ellátottságot a külterületeken befolyásolja az elektromos vezeték kiépítettségének hiánya, az ásott és fűrt kutak vízének magas ásványianyag-tartalma – nitrát, nitrit, vas, arzén –, ami tönkreteszi a mosógépeket. A gépkocsival való ellátottság önmagában nem írja le a külterületi közlekedés helyzetét: részben jobb, részben kevésbé jók a közlekedési lehetőségek. Ahol működik tanyagondnoki szolgálat, ott kisbusszal el lehet jutni a belterületre. A gépkocsik fenntartása a szokásosnál jóval nagyobb költséget jelent az alkatrészeket igen gyorsan elhasználó finom homokos földutak miatt. A tanyagondnoki gépjárművek, amelyekhez korábbi EU-s pályázatok keretében jutottak hozzá a települések, mára már elhasználódtak; az újak beszerzéséhez állami támogatásra lenne szükség.

A kistérségben élők jövedelmi helyzete

A kistérségben az egyszemélyes háztartásokban élők 23%-ának bevétele nem éri el az 50 ezer forintot, ami Pusztaszerezen az ilyen háztartások 8, míg Bakson, Balástyán és Csengelén mintegy 35%-ára igaz. Jövedelmi decilisek szerint vizsgálva, az összes háztartás 17%-ában 40-50 ezer forint az egy főre jutó bevétel. A háztartások 35%-a ennél kevesebb, 48%-a pedig több egy főre jutó bevétellel rendelkezik.

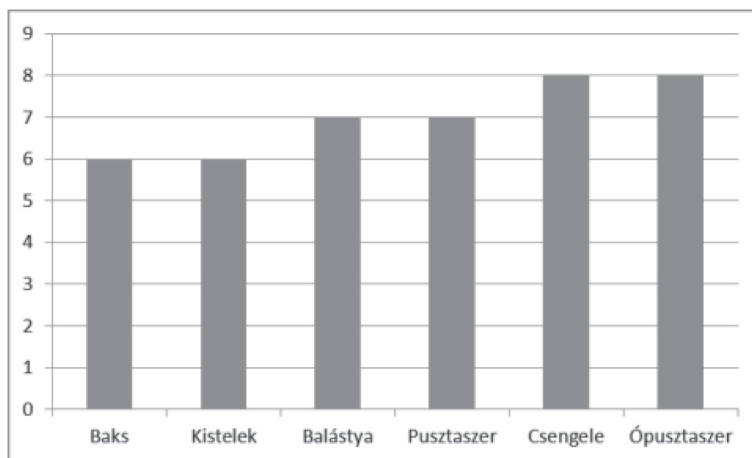
Míg a kistérség gyermek nélkül élő háztartásainak 24%-a tartozik az alsó decilisekhez, az egy gyermeket nevelő háztartások körében már 50% fölé emelkedik ez az arány. Csengelén minden egy gyermekes háztartás ide tartozik, Bakson 72, Balástyán pedig 57%-uk. A 4 vagy több gyermeket nevelő háztartások közül egyetlen egy sem tartozik a 40 ezer (!) forintot meghaladó kategóriákba. E háztartások 53%-ában 10-20 ezer, 36%-ában 20-30

ezer, s mindössze 11%-ában 30-40 ezer forint az egy főre jutó bevétel.

Vannak olyan háztartások, amelyek havi összes bevétele 50 ezer forint alatt van, havi lakásfenntartási költségük ugyanakkor meghaladja a 20 ezer forintot. Ilyenek a kistérség valamennyi településén előfordulnak (átlagosan 5% az arányuk), de Balástyán a válaszadók 17%-a tartozik ebbe a kategóriába és ezek több mint fele külterületen él. A kistérségben átlagosan 3% azon háztartások aránya, amelyeknek valamely szolgáltató felé – víz és csatorna, gáz, villany, szemétszállítás, telefon – tartozásuk van. Településenként vizsgálva azonban ismét igen nagyok az eltérések: az érintett háztartások aránya kiugróan magas Csengelén (12%), Bakson (8%) és Ópusztaszerezen (7%). Ennek oka a jövedelmi szegénység és a helyi segélyezési, illetve „nemsegélyezési” gyakorlat. Csengelén a hajléktalanságtól való fenyegetettséget érző háztartások mindegyike, míg Bakson több mint fele él 50 ezer forint alatti jövedelemből.

A kistérségben a válaszadók 14%-a törleszt valamilyen lakáscélú hitelt. A folyósított hitelek 41%-a forint, 45%-a svájci frank, 12%-a euró alapú volt. Csengelén a hiteleknek a térségi átlagnál jóval magasabb hányada, közel 70%-a, Bakson 26, Balástyán pedig 22%-a került nehéz helyzetbe a hitelek törlesztése miatt. A család gondozóktól kapott információk szerint a forint alapú hitelek többsége áthidaló, Provident hitel, amellyel a jövedelmi szegénység okozta háztartási gondokat próbálják enyhíteni a családok. (Erre a kutatásban nem kérdeztünk rá.)

A hitelekről szólva meg kell említenünk az uzsorát, ami a szociális ellátórendszer munkatársai és saját tapasztalataink szerint is minden településen

2. ábra: Szegénységi kockázat a Kistérségi kistérség településein

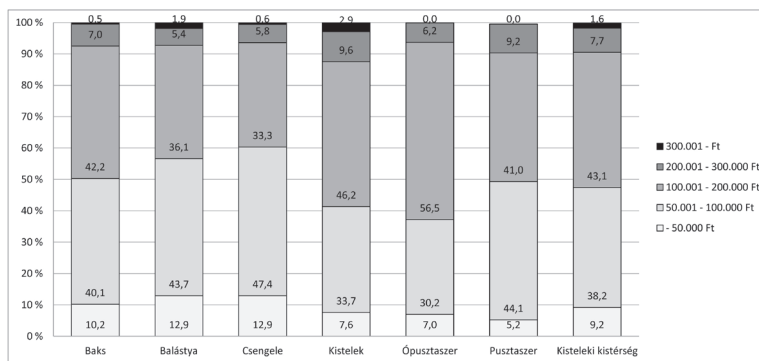
Forrás: http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=564&Itemid=70

jelen van. A szegénységi kockázatot a TÁMOP 5.2.3. Gyerekesély pályázatban néztük meg. (2. ábra)

A 3. ábra adatai jól mutatják, hogy a kistérségben élők jelentős hányadának jövedelmi helyzete a napi túlélésre ad lehetőséget. Az eredményes szolgáltatás-tervezés érdekében szükségesnek láttuk az objektív mutatókon túl a lakosság szubjektív megítélését is feltárni, ezért megkérdeztük az embereket, milyen a megélhetésük. A megkérdezett háztartások 94%-a érzi úgy, hogy csak különböző nehézségek árán tudnak megélni. A váratlan kiadások kezelése feltárja az erőforrások valós mértékét. A kistérségben a háztartásoknak csak 27%-a érzi képesnek magát kisebb-nagyobb váratlan kiadás kezelésére. A válaszadók 31%-ának 10 ezer forint vagy annál kisebb összeg is gondot okozna, ha váratlan kiadásként jelentkezne. A megkérdezettek 26%-a 21-50 ezer forint, 17%-uk pedig 51-100 ezer forint váratlan kiadás esetében érzi úgy, hogy az már komolyabb gondot okozna. Mindössze 9% jelezte, hogy számára a 100 ezer forint feletti váratlan kiadás jelentene problémát. Ez fontos információ a pénzügyi gyorssegélyek tervezéséhez. Ha a helyi rendszer nem képes erre, az uzorakölcsönök még erőteljesebb növekedése várható.

A jövedelem-kiegészítés egyik formája lehet az adott kistérségben a háztáji gazdálkodás. A megkérdezettek 60%-a szívesen részt venne a saját megélhetését elősegítő mezőgazdasági gazdálkodásban, ezek több mint egyharmada azonban csak akkor végezne ilyen tevékenységet, ha földterülettel (42%), eszközökkel (35%), vetőmaggal (15%), állatállománnyal (4%), növényvédő szerekkel, szaktanácsadással támogatnák. Településszinten legkevésbé Bakson és Ópusztaszeren érdeklődtek a téma iránt, Kisteleken ugyanakkor valamennyi lehetőséget nagy számban megjelölték.

A gazdálkodási hajlandóság felmérésében sokat segítettek a tanyabejárások során szerzett tapasztalatok. A gazdálkodásnak az említetteken kívül a föld minősége is fontos feltétele: a terület nagy része homok, alacsony aranykorona értékkel. További lényeges szempont, hogy a külterületek többségében az ásott kutakból vagy a felszíni vízrétegből fúrással nyert víz sem emberi fogyasztásra, sem öntözésre nem használható. Több tanyán voltunk szemtanúi annak, hogy gémeskútból, kézzel húzták a vizet a zöldséges ágyások öntözéséhez a rossz minőségű vizet adó kútból.

3. ábra: A háztartások jövedelemcsoportok szerinti megoszlása

Forrás: Kutatási jelentés. TÁMOP 5.4.4. kutatás. Innovatio Kutatóintézet Nonprofit Kft, 2010.

A kárpótlási folyamat anomáliái miatt a föld hiánya is akadályozza a termelés bővítését, például szociális szövetkezet létrehozását vagy közösségi kertek kialakítását. Igen nagy, mezőgazdasági termelésre egyébként alkalmas terület tulajdonosairól nincs információja a helyieknek, ráadásul ezek a földek közel két évtizede parlagon hevernek. Mivel a kistérség teljes területének harmada természetvédelmi terület¹¹, bármennyire is megvolna a hajlandóság, a mezőgazdasági termelés tiltott vagy igen sok szabállyal korlátozott. Sok olyan tanyán jártunk, ahol például a rágcsálók irtásának tilalma teljesen lehetetlenné tette a gazdálkodást; minden terményt felfaltak a vadon élő, védett állatok.

A szociális ellátórendszer lehetőségei

Hogyan lehetne a tanyán élőket földrajzi és társadalmi értelemben egyaránt közelebb hozni a települési közösség egészéhez? Az intézményhiányból fakadó települési hátrányok csökkentésére a rendszerváltás küszöbén elindult egy, az aprófalvak és a tanyák sajátosságaihoz messzemenően alkalmazkodó civil kezdeményezés, amely az akkori Népjóléti Minisztérium támogatásával intézményesült, 2005-ben pedig az Európai Unió legjobb gyakorlatai közé is bekerült: a falu- és tanyagondnoki szolgálat.

Már maga az elnevezés is utal egyediségére: míg a szociális gondoskodás általánosan elfogadott szakterületei meghatározott élethelyzetekhez, korosztályokhoz vagy társadalmi hátrányokkal küzdő csoportokhoz kapcsolódnak (például családsegítés, idősgondozás, hajléktalan-ellátás stb.), itt két sajátos településtípus neve jelenik meg. Az 500 főnél kevesebb lélekszámú, elsősorban Borsodban és Baranyában összefüggő *zárványokat* alkotó aprófalvak¹² és a zárt belterülettől szórt jellegük alapján elkülönülő, sokszor *belső periferiának* számító

alföldi tanyák lakóinak életét egyaránt az elzártságból fakadó intézményhiány nehezíti meg.

A falu- és tanyagondnok, akik személyenként legföljebb 600 falusi, illetve 70-400 külterületi lakost láthatnak el, azért dolgoznak, hogy – a „*vidékfejlesztés szelíd módszerét*” követve¹³ – megakadályozzák a települési és a társadalmi hátrányok kirekesztődéssel fenyegető végzetes összekapcsolódását. Járművükkel kapcsolatot teremtenek a közvetlen településkörnyezeten kívüli világgal: vagy az embereket viszik a központi településen működő távoli intézmények után, vagy azok szolgáltatásait hozzák el a helybeliek otthonába. Így a helyi társadalom hátrányos helyzetű tagjai számára is lehetővé teszik azt, hogy bekapcsolódjanak a társadalmi alapfunkciók gyakorlásába és teljesebb életet éljenek.

Mint személyes gondoskodást nyújtó segítők, járművükkel a szociális ellátás térkapcsolatait erősítik. Alapfeladataik közül, amelyek közvetlen segítséget jelentenek ellátottaiknak, az étkeztetés, a bevásárlás, a házi segítségnyújtás támogatása, a közösségi információk közvetítése, az egészségügyi ellátáshoz való hozzájutás megkönnyítése és a gyermekszállítás emelkedik ki, kiegészítő feladataik pedig a közösségi művelődési, sport és szabadidős rendezvények szervezésében való közreműködést és a hivatalos ügyintézés segítségét foglalják magukban.

Ezek az emberek a kisbusszal azonban nemcsak a térbeli távolságokat, hanem a lélektől lélekig vezető utakat is rövidítik. Azzal, hogy egyszerre több embert hoznak-visznek, közösségi élménnyé avatják az utazást, hiszen „*a kisbuszban mindig történik valami*”. Azzal pedig, hogy nemcsak elszállítják, hanem el is kísérik őket az ügyintézés különböző színtereire, biztonságosabbá teszik a távoli és sokszor idegen világot. Ezzel a szociális munka gondoskodó jellegét erősítik.

Erejük helyismeretükből fakad; egy tanyagondnok – akárcsak falugondnok kollégája – csak saját településén az, aki. Mivel ugyanabban a környezetben élnek és ugyanazokat az értékeket követik, mint a gondjaikra bízott emberek, természetes egyszerűségükkel könnyen utat találnak hozzájuk, és sokszor inkább emberségből, semmint valamely intézmény képviselőiként cselekszenek értük. Mivel ez a hivatás nem szerepel a magyarországi szakmák hivatalos jegyzékében, az alaptanfolyam elvégzésekor kézhez kapott tanúsítványnak csak otthon van igazi értéke.

Az első 24 falugondnoki kisbusz Borsod-Abaúj-Zemplén megyében indult útjára 1990-ben, ma pedig mintegy 1.200 hasonló szolgálatot találunk szerte az országban. Működésükhöz a helyi önkormányzatok mellett az állam és a civil szektor is hozzájárul. A központi támogatást a gépkocsibeszerzési pályázatok és a közel 2 millió forintos normatíva jelenti, a civil háttérrel pedig a területi alapon szerveződött egyesületek, amelyek érdekképviseléssel, pályázati programokkal, továbbképzési lehetőségekkel és információközvetítéssel segítik tagjaikat. A tizenegy vidéki egyesület közül a Duna-Tisza közti az egyetlen, amely öt megye kollégáit fogja össze¹⁴.

A Kisteleki kistérség települései közül Balástyanak (4), Ópusztaszernek (3) és Csengelének (1) van tanyagondnoka. Akár a szétszórt homoki tanyák világába, akár a népesebb külterületi lakott helyekre vezet napi munkájuk során az útjuk, a gondjaikra bízott többsége a tősgyökeresek közül kerül ki. A közöttük formálódó segítő kapcsolat, ami bizalmat ébreszt az egyik félben és felelősséget a másikban, a szó szoros értelmében *szolgálat*: az igényeknek megfelelően hoznak valamit vagy visznek valakit. A kinn élők rászoruló tagjaival sokkal inkább személyenként, semmint közösségként találkoznak és mivel a külterület és a belterület között közlekednek, elsősorban nem a tanyaiakat összefűző szálakat, hanem a két településrész kapcsolatát erősítik.

Tanyai tapasztalataink alapján úgy látjuk, hogy a közösségi munka eszközeivel – akár önkéntesek vagy egyetemi és főiskolai hallgatók bevonásával – még többet tehetnének a kinn élők érdekében: közülük való, helybeli segítőként hozzá tudnának járulni a hátrányos helyzetű családokat fenyegető térbeli és társadalmi kirekesztettség oldásához. Ma, amikor az állandó tanyai lakosok megfigyeltetésével párhuzamosan a közösségi élet terei eltűntek a határból, és a külterületen élők heterogén társadalmát a szomszédsági hálón túl jóformán csak a megélhetés kényszere fűzi össze, ez nem könnyű feladat. A „*szelíd módszer*” továbbfejlesztésével, a bizalom erősítésével, a találkozások alkalmainak megteremtésével vagy akár a tanyai „*settlement*”¹⁵ szegedi hagyományainak felelevenítésével azonban képessé lehetne tenni ezeket a ma még rejtőzködő embereket arra, hogy felismerjék közös érdekeiket, utat találjanak egymáshoz és saját erejükre támaszkodva ne csak elfogadják a tanyagondnoki szolgálat segítségét, hanem maguk is alakítsák környezetüket.

Irodalomjegyzék

1. **Balogh István:** Az alföldi tanyás gazdálkodás. In: Szabó István (szerk.): A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában. 1848-1914, I. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 429-479. o.
2. **Buday György:** A tanyai agrár-settlement. Bethlen Gábor Kör, Szeged, 1929.
3. **Csaplár Ferenc:** A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. Irodalomtörténeti Füzetek 52. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967.
4. **Csoba Judit:** Helyi társadalmak, kirekesztettség és szociális ellátások: lehetőségek a kirekesztődött társadalmi csoportok érdekérvényesítési esélyeinek javítására a helyi társadalmakban. UNIDEB, Debrecen, 2004.
5. **Csoba Judit** (szerk.): A peremhelyzetű társadalmi csoportok munkaerő-piaci és társadalmi integrációja. De Szociológia és Szociálpolitika Tanszék, Debrecen, 2009. Szociotéka.
6. **Csörsz né Zelenák Katalin** (szerk.): Falugondnokság – a vidékfejlesztés szelíd módszere. Magyar Tanya- és Falugondnoki Szövetség, Vértesacs, 2004.
7. **Kozma Judit:** Nyomorgó családok és szociális szolgáltatások. SZMI, Budapest, 2010.
8. **Lengyel András:** A szegedi fiatalok dudari falutanulmányozása. Móra Ferenc Múzeum, Szeged, 1985.
9. **Sen, Amartya:** Társadalmi kirekesztés: Fogalom, alkalmazás és vizsgálat I-II. Esély, 2003. 6. 3-22. o., 2004. 1. 3-25. o.
10. **Szalai Júlia:** A társadalmi kirekesztés egyes kérdései az ezredforduló Magyarországon. Szociológiai Szemle, 2002. 4. 34-50. o.
11. **Szabó László:** Társadalomnéprajz. Ethnica Kiadás, Debrecen, 1993.
12. **Tomori Viola:** A parasztság szemléletének alakulása. Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma, Szeged, 1935.
13. **Tömörkény István:** Gerendás szobákból. Singer és Wolfner, Budapest, 1904.
14. Kistérségi Tükör. http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=564&Itemid=70
15. Kutatási jelentés. TÁMOP 5.4.4. kutatás. Innovatio Kutatóintézet Nonprofit Kft, 2011.

Végjegyzék

1. Balogh I. 1965.
2. Szabó L. 1993. 191. o.
3. Tömörkény I. 1904. 182. o.
4. <https://teir.vati.hu/>
5. A konzorciumi partner: SZTE ETSZK Szociális Munka és Szociálpolitika Tanszék. <http://www.etszk.u-szeged.hu/oktatas/tanszekek-szakcsoportok/szocialis-munka?objectParentFolderId=12014>
6. http://www.gyerekesely.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=564&Itemid=70
7. http://www.pusztaszer.hu/pusztaszer/index.php?option=com_content&task=view&id=16&Itemid=5
8. Szakértő gyógypedagógus kollégánk későbbi alapos vizsgálata szerint a kislány SNI-s, de ez nem kívánná magántanulóvá minősítését. A minősítést az iskola kifejezett kívánságára a szülő kérte. Az iskola kezelhetetlenül agresszívnek ítélte meg a kislányt: megrúgta a tanítónőt. A gyerek egész napokat tartózkodik egyedül a tanyán, miközben szülei napszámba járnak.
9. A TÁMOP 5.2.3. program fókuszcsoportjaiban és az interjúk során szinte minden településen ezt találtuk.
10. Tomori V. 1935, Csaplár F. 1967, Lengyel A. 1985.
11. http://knp.nemzetipark.gov.hu/index.php?pg=sub_262
12. Szalai J. 2002. 47. o.
13. Csörsz né Zelenák. K. (szerk.). 2004.
14. <http://www.falugondnoksag.hu/>
15. Buday Gy. 1929.

Scattered farmstead residents in the settlements of the Kistelek small region

Magdolna Ágoston - Dr. Annamária Duró

University of Szeged, Department of Social Work and Social Policy
e-mail: agoston@etszk.u-szeged.hu, duroa@etszk.u-szeged.hu

Keywords: small region, locality, scattered farmsteads, spatial and social disadvantages, ageing society, poverty, village caretaker

Summary

The scattered farmsteads, which emerged in the vicinities of county towns in the Hungarian Plain as agricultural settlements, and whose residents formed a closed community for several centuries, belong to the past today. Changes in land ownership and the evolvement of villages from farmsteads have transformed the frame of life of the farmstead people: next to the grassroots residents represented mainly by the older generations now, the people who have settled down here since the transition of the political system are not attracted by the land but a home close to nature, or they have been seeking shelter from poverty or on the contrary – being wealthy – investment opportunities. However different the values of the members of these social groups are, and their needs and interests may differ considerably, still they have something in common in their lives: they all have to cover large distances to be able to live a more complete human life when using services accessible only in the inner parts of the former mother cities or today's village centres.

In our study, we will portray the present day residents of the outskirts of the town of Kistelek and its five nearest villages: Baks, Balástya, Csengele, Pusztaszer and Ópusztaszer in one of the most disadvantaged small regions, who are afflicted by not only the difficulties of the spatial but also by social disadvantages. This snapshot is based on the main findings of the background research built on a survey by questionnaires and statistical analysis, and which served as a tool to renew the local social service development concept. These findings are compared with the documents of *Mirror on the Small Region* that helped to prepare the *Child Aid* competition, and completed by the personal experiences gained while visiting the scattered farmstead settlements. When talking about the specificities of the environment of the settlements and the social status of the scattered farmstead residents, we highlight the problems that, we consider, need social policy interventions: for example the properties that count as heritage of the past, the transport problems, the lack of water and sewage network, the ageing population, the great proportion of elderly people living alone, high unemployment rate, income poverty, child poverty and indebtedness.

A single man who solves everything with a small bus – a typically domestic solution has emerged to alleviate the disadvantages of these settlements, which derive from the lack of the institutions: the village and scattered farmstead caretaker service, which originated from a civilian initiative and became a nationwide practice. Also, starting from the present situation in Kistelek, we examine what answers this method of caretaking gives to local problems and how it integrates into the institutional social care system in Hungary.
